

IRODALMI ÉRTESÍTŐ.

Nádai Pál, Könyv a gyerekekről. Munka, játék, művészet. Ignolus előszavával. Budapest, Franklin Társulat. 1911.

A szelid lelkű Názáreti Mester ezelőtt 2000 évvel a Jeruzsálem felett elhuzódó lankás oldalakon és a tó partján összegyűjtötte híveit és tanítványait, egyszerű, igénytelen, tisztalelkű embereket s hirdette nekik:

Új parancsolatot adok néktek, hogy egymást szeressétek; amint én szerettelek titeket, úgy szeressétek ti is egymást (János 13, 34.). Szeressed a te felebarátodat, mint magadat. (Márk 12, 31.). Szeressétek ellenségeiteket; áldjátok azokat, akik titeket átkoznak; jót tegyetek azokkal, akik titeket gyűlölnek és imádkoztatok azokért, akik titeket háborgatnak és kergetnek titeket. (Máté 5,44). Így tanított Jézus, így szórta szét szelid lelke kincseit, melyekkel megváltotta a világot.

Ma is, 2000 év mulva egy fájdalomtól mérték felett kinzott bölcs nem kevésbé gyönyörű tájakon, Olaszország kék ege, Svájc hófedte tetői alatt, tiszta levegőjű völgyei között, nem nagy hallgatóság előtt, hanem széles körű olvasó közönségének szintén új parancsolatot hirdet. De mennyire más a Nietzsche új parancsolata! A kereszténység megállapította az erkölcsi értékek „tábláját.“ Rossznak és bűnnek mondja a szigort, kegyetlenséget, ravaszságot, haragot, vakmerőséget, harcot és hamisságot. Ellenben jönnek a szeretetet, részvétet, alázatosságot, kegyességet, megbocsátást.

És most jön az új evangélium hirdetője s az értékek e tábláját rossznak találja. Életünk irányát meg kell változtatnunk, a régi értékeket fel kell forgatnunk, a régi erkölcs helyébe újat kell tennünk. Amit eddig jónak, erkölcsösnek tartottunk, azt ezután tartsuk rossznak, megvetésreméltónak. És megfordítva. „Ne kíméld felebarátodat; az ember olyan valami, amit le kell győzni.“ Miért? Hogy előállhasson egy nagyobb, erősebb, hatalmasabb, természeti erővel és fékezhetetlen ösztönökkel dúsan megáldott ember, az emberfeletti ember, az *Übermensch*. „Az emberfeletti ember fekszik a szívemen, nem az em-

ber, nem a felebarátom, nem a legszegényebb, nem a legszenvedőbb, nem a legjobb.“ Minden eszköz jó, ami e célhoz vezet, minden elveendő, ami ettől eltérít. Inkább nagynak lenni, ha a rosszban is, mint kicsinynek. E célért feláldozni mindent. Mert az értékek mértéke az az emberfeletti ember. Ez az új értékelés igazi teremtés. Az élet lényegében nem egyéb, mint a hatalomhoz való akarát. „A gyógyíthatatlannak ne akarj orvosa lenni; ami esik, lökjed; akit nem tanítotok repülni, azt tanítsátok gyorsabban esni.“ Az Übermensch élete „az idegennek, gyengébbnek elsajátítása, sértése, legyőzése, elnyomása; szigor, saját formái ráerőszakolása, bekebelezés és kizsákmányolás.“ Ennek a kíméletlen érvényesülésnek érdekében „semmi sem igaz, minden szabad.“ Tagadom az erkölcsiséget, mint tagadom az alchymiát . . . és tagadom az erkölcstelenséget is, nem azt, hogy sok ember erkölcstelennek érzi magát, hanem azt, hogy volna tényleg oka annak érezni magát“. Valóban adva csak szenvedélyeink és vágyaink világa van s ezért csak az a morál egészséges, amely nem fordul az élet ösztönei ellen.

A kereszténység beleélte magát abba a vígasztaló illúzióba, hogy a gyöngeség erő. Ez a felfogás a hitvány, a közönséges, az alsórendű, a gyenge, a leigázott, a rabszolga, a csorda morálja. Helyébe kell tenni az úri morált: jó a szigor, a kegyetlenség, erőszakosság, kizsákmányolás; jó mindaz, ami erőt, hatalmat jelent, félelmet ébreszt. „Legyetek kemények, mint a gyémánt és a szobrász vésője.“ Hiszen a szenvedni tudás a legkevesebb. Ebben gyenge asszonyok és rabszolgák is sokra vihetik. „De nem veszni el belső bánattól és fájdalomtól, ha nagy fájdalmat okoztunk s a fájdalom kiáltását halljuk, ez nagy, ehhez nagyság kell,“¹

De nem folytatom tovább. Csak ráakartam mutatni arra a tisztátalan forrásra, melyből Nádai könyvének nagynevű előszó-írója a maga erkölcstana elveit veszi. *Ignotus* valóban „hüvös és durva“ s ezzel a szép, okos és értelmes könyvvel „ellenmondó elgondolásokkal“ vezet be olvasóját a maga erkölcsi gondolatvilágába. „Ha a nevelő becsületes akarna lenni növendéke iránt, azt kellene mondania neki: Ne légy számár. Egyszer élsz csak, ne tekinteteskedd el az életedet. Ne törődj mással, mint magaddal, mert ha magad nem törődöl magaddal, más ugyan nem törődik. Tedd meg te, amit felebarátod ma-

¹ L a fennebbiekre nézve dr. Gál K. Nietzsche Frigyes. Ker. Magvető 1900. 11—27. 89—102, 155—168 U.

gának kíván. Hajolj meg te a hatalmasok előtt s nyargald le a gyengéket; hizelegj az aljasoknak, mert ezek árthatnak s komizkodj a nemeslelkűekkel, mert ezek nem állanak bosszút. Vedd el a gyengétől, amiye van, mert az erős nem adja oda. Adj a gazdagnak, mert az fizet s ne adj a szegénynek, mert annak nincs miből fizetnie. A mások becsületessége a legjobb üzlet s a pénz nem boldogít, ha nem az enyém . . . És így tovább — tulajdonképp az volna a tökéletesen becsületes nevelő, aki növendékét tökéletes gazemberré nevelné. De mivel a nevelő nem így tesz, s mikor inkább abba veti becsvágyát, hogy növendékét tökéletesen becsületes emberré nevelje; nem tudom, hogy rossz óráiban nem érez-e valami eltorulás-félet; nem érez-e lelki-furdalást, hogy megrövidítette boldogulásában, mert a boldogulás módjainak megvetésére nevelte azt, akinek boldogulása az ő nevelő gondjaira volt bízva?“ (XIII—XIV. II.)

És ez az antiszociális Übermenschkedés, amely lehetetlenné tesz minden közösségi életet, amely nem ismer szeretetet, önzetlenséget, gyöngédséget, egy olyan könyvnek az előszavában foglal helyet, melynek írója nyíltan vallja, hogy a Herbart-féle egyéni-családi és a Natorp, Bergemanntól képviselt szociális nevelés két iránya közül „érzéséhez“ az utóbbi áll közelebb (II. 193.) És olyan író könyvét éktelenítik el ez ethikai utasítások, akinek szociális ethikai alapelve: „ne akarjál olyant, ami az emberiség társadalmi együttélésének nem használ“ (II. 104.) És akinek vallása: „egy racionális és mégis áhitatos hit: az altruizmus. A melyben mindenkire egyforma tekintet essék: emberre és emberre, felnőttre és gyermekekre, elevenre és még meg sem születettre.“ (II. 223.)

Valóban, mint kirivó folt éktelenkedik ez a satnya cinizmus ezen a könyvön, melynek szerzőjétől szerencsétlen gondolat volt ezt a diszszonáns akkordot előjáték gyanánt beengedni szép könyve harmóniájába. Nem köszöni meg Ignotusnak ezeket a „hüvös elgondolásokat“ sem a szerző, sem azok a nevelők, akik ilyen áron még a „becsületes“ jelzőről is kivétel nélkül lemondanak.

Nietzsche Übermenschében, egy zseniális elme e torzalkotásában, van legalább valami nagy, valami félelmetes, imponáló, valami ördögi. Ignotus halvány másolatában nincs semmi vonás a nagyból, az imponálóból: a csalás, a lopás, a hatalmasok előtt való meghunyászkodás, a legönzőbb, a legmateriálisabb és a legutálatosabb utilitarizmus az, amit hirdet, amire nevelni akar. Nem is egyéb az már, mint pörére vetköztetve az emberben az állat. Cinizmus az, nem ethika.

Engedelmet kérünk, hogy ezzel az előszóval olyan hosszasan foglalkoztunk. Írója nagy neve, megvesztegető tollforgatása alkalmas arra, hogy a kellően meg nem állapodott olvasó hiszékenyséégébe behizelegje magát s mérgezzen és fertőzzön ott a lelkek mélyén, ahol tulajdonképpen építenie, világosítania, tisztítania kellene. S a mi szerencsétlen viszonyaink közepette, hogy nálunk kevesen olvasnak könyvet, még szerencse az, hogy e könyv főképp csak tanítók és nevelők kezébe kerül, kik olyan ethikai alapon állanak, amely nem engedi meg, hogy ez undorító cinizmus termő talajra találjon lelkükben.

Egyébként pedig minden módon méltó és érdemes arra, hogy a legszélesebb körökben olvassák, kiknek a nevelés, a gyermek sorsa szívéükön fekszik. A szerző a legmodernebb pedagógiai gondolatok és elméletek levegőjében él. Ezeket jól ismeri; a pedagógiai reform-törekvések eddigi biztosított eredményeit és megállapított igazságait közli, mindig kellemes, színes, eleven tollal, sziporkázó ötletes elmével. Nincs valami nagyon elragadtatva a múlt pedagógiai elméleteivel, amelyekre nem is igen vet ügyet. De annál lelkesebb odaadással él minden reform-gondolatért, amely az oceánon túlról a tenger habjaival hőmpölyög felénk. Onnan várja egy nagy és erős, egy szép és boldog társas élet megalapozását, egy olyan életét, amelyben az értelem nevelése mellett megillető jogához jut a játék, a tánc, a zene, a rajz, szóval a test is és a szép is. Olyan valami lebeg előtte ideálként, mint az ókori *kalokagathia*; valami szép, összehangzó, hedonikus életfolytatás, amely a szépet, a gyönyörűséget nem az élvezet kedvéért keresi, hanem azért, hogy széppé, kellemessé, kedvessé, élvezetessé, derültté, vidámmá, egészségessé tegye az életet.

S ha keresem ennek a könyvnek vezető gondolatait, vagy színét, irányát megadó sajátosságát, három eszmében kapom meg azt. Egyik: nevelés a munka által; másik nevelés a szociális életre, harmadik a kísérleti pedagógia jövőjébe vetett hit. Egyik sem új gondolat. A legújabb pedagógiai áramlatok között megtaláljuk mindegyiket. A kísérleti pedagógia hívei, kiknek száma másfél évtized óta mindinkább nő, már mind erősebb szóval követelik, hogy a léleknek szenvedő és befogadó képességei mellett jobban kell művelni azt a területet, amelyet a lélektan reactionak, a pedagógia alakításnak, formálásnak, szerkesztésnek nevez. Mert a lélek élete eredetileg nem a befogadásban, hanem az alakításban nyilvánul. *Lay* ezt a funkciót *Darstellung*nak mondja. A Herbart-féle pedagógia — mondja Nádai egy kis gúnynyal és igazságtalanul — még mindig „a szemléltetés“-nél tart s

nagyra van vele. Nem veszi észre, hogy a szemléltetés — amely pedig még ma sem érvényesül az egész vonalon — ma már meghaladott álláspont (I. 109. 191.) A mai pedagógia szerint az az igazi ismeretszerzés, amelyhez a tárgyaknak, a dolgoknak megmunkálása árán jut a tanuló. A munkára és munkával való nevelés diadalát az 1904 évi st.-louisi világkiállítástól számítja a szerző — gondolatunk szerint nem jogosan. Nem jogosan azért, mert ez a gondolat testet öltött már azelőtt az abbotsholmei iskolában, amelyet Franciaországban az école des Roches, Németországban az u. n Landerziehungsheimok egymásután követtek. Másfelől azonban e gondolat diadaláról beszélni még korai volna, mert ezek ma még csak szorványos kísérleteknek tekinthetők, melyeknek minden észszerősége mellett is általános elterjedésüket megakadályozza drágaságuk, amint Nádai is észreveszi (II. 218.) s amint e sorok írója már két évvel ezelőtt e folyóirat hasábjain megmondotta. Ha azt kérdeznék a szerzőtől, hogy pedagógiai meggyőződésének megfelelően hol szeretné leginkább neveltetni gyermekeit, azt felelné: ezekben a Landerziehungsheimokban. Mert ezeké a jövő. Mert a jövő iskolája nem tantermeiből fog állani, amilyenek a mai tipikus iskolai termek, hanem műhelyekből, melyekben gyalupadok, esztergályos asztalok állanak; kalapács, fűrész, fűrő s más különféle szerszámok zajától, csattogásától hangos az élet.¹ A fiuk nem ödöngenek őszi legyekként kedvetlenül, sáppadtan, vértelenül, szárnyaszegetten a termekben, folyosókon. Hanem furnak, faragnak, festenek, könyvet kötnek, vasat esztergályoznak; a leányok pedig sütnek, főznek, varrnak, kézi munkát végeznek. Nem új tehát ez a gondolat, hiszen már Herbart mondja, hogy a kéznek megvan a maga tiszteletbeli helye az iskolában. S talán az sem igaz, hogy ez a Nádaitól heuristikusnak nevezett áramlat az oceánon túlról hömpölyög felénk a nagy, az erős, a hatalmas Északamerikai Egyesült Államokból s hogy Dewey volna az atyja, a vezére és apostola. De megértő lélekkel és felbuzgó szeretettel fogadja s a nevelői gondolat jövő sorsát ebben látja biztosítva.

Sajátosan színezi az ő derült, vidám, jókedvű és egészséges nevelési világnézetét a *szociális* gondolat. Ez sem új eszme. A németeknél Natorp, utána Bergemann keltek védelmére a szociális gondo-

¹ Nagy lelkesedéssel üdvözlöi a szerző a munkácsi iskolai műhelyet, mint egyedülit az országban s nem tudja, hogy pl. minálunk is van már két év óta.

latnak a nevelés elméletében és gyakorlatában. Nádait is ehhez az irányhoz vonzza „érzése“. De itt egy érthetetlen ellenmondására kell rámutatnunk. A jövő zenéje száll felénk az ő (Natorp, Bergemann) munkáikból. „A szabatosan, merészen, erőteljesen megrajzolt jövőé, melyben az iskola is az egyenlőség nagy eszméjét fogja szolgálni, melyben a mai családi nevelés sok mindenféle szentimentalizmusa el fog törlni, de eltűnik sok mindenféle nyomorúság is. Amelyben embernek és embernek egyforma joga lesz tudásra, kulturára és felszabadulásra.“ (II. 194.)

Ha az egyenlőséget ezzel az utolsó gondolattal magyarázza, akkor osztozkodunk felfogásában; más értelmezéssel az egyenlőség nagy eszméje mindig a jövő zenéje marad s maradjon is annak. De nem ez az, amit tisztázni szeretnénk. Hanem az, hogy mit ért a szerző a családi nevelés szentimentalizmusán, amely el fog törlni? Csak nem a léleknek ezt az érzelmi életét, amely legszebben a családi élet melegében fejlődik ki? S ha nem ezt, akkor mit? Csak nem gondolja, hogy a családi nevelés ellentétben áll a szociálissal s hogy ennek érdekében amattól szabadulnunk, menekülnünk kellene? Ilyen valami érezhető ki a sorokból. Pedig másutt, más vonatkozásban egészen helyesen ő is érzi a családi kör pótolhatatlan nevelői értékét: „Az emberi érzések és az emberi kedélyvilág kibontakozásához valóban szükséges a családi közösség érlelő melege.“ (II. 196.) S másutt megint, amivel könyve harmonikus akkordban klcsendül: semmi sem nevel bennünket több keménységre és több szeretetre, mint egy napfényes ház, amely családi érzéseink menedékhelye.“ (II. 235.) Igenis, a család a közösségi élet első, csiraszerű alakulata, amelyet semmiféle nevelésnél mellőzni nem lehet; de nem is volna észszerű megfosztanunk magunkat olyan értékes sajátosságoktól, amelyeknek a család és kizárólag csak a család a termő melegágya.

Nem adnánk hű képet erről a kedves olvasmányról, ha nem szólnánk arról, hogy milyen kedvvel értékeli Nádai a kísérleti pedagógia eddigi törekvéseit és eredményeit, mennyire megbecsüli Lay és Meumann kutatásait s mily nagy reményeket fűz ez irány jövőbeli nagy jelentőségéhez. A játékszobán és a gyermekmesén kezdi, melyről a kísérleti pedagógia kiderítette, hogy nem olvasva, hanem élőszóval előadva épít. A mese fantasztikus és emberfeletti eleme ma már idejét multa. Legyen a mese is a való élet tükré; valóságos és költői. Grimm meséi mintaszerűek. Ma már a mesék hősei ne sárkányokkal csatázzanak, hanem az élettel, a mindennapi kenyérért s ne csatazaj

hangozzék bennük, hanem száguldó gépek zakatolása. A jövő hangja ez. A gyermek ne nevelődjék egy hazug mesevilág levegőjében s ne abban a hitben, hogy e világon minden jószág elveszi jutalmát, minden gonoszság büntetését. Amily „unalmas és nevetséges“ az erkölcsi tendencia kikandikálása, éppen olyan bántó a lármás hazafiaskodás és a hőskultusz tultengése is.

Pedagógiailag nem helyes — amint kísérletek kimutatták — városi gyermekek részére készülő olvasó könyvek anyagát a falusi életből venni. A pányvavető csikós, a juhász, a zsványpoezis hősei, a kalácssütés, tollfosztás, s több ilyen falusi idill értéktelen a városi gyermek előtt. Ellenben a villamos kalauz, a levélhordó, a foot-ball-pálya, terek, automobiloK, ezek érdeklik a városi gyermeket. Pedagógiai alapelv a meglevőhöz kapcsolni az új képzeteket. A falusi élet jeleneteivel telt olvasó-könyv a városi gyermeknél ezek ellen vét.

Amit a kertről, a kerti kulturáról, a természet szépségéről mond, az szép, okos és szellemes. A többi között pl. hogy a kert fogja megfiatalítani az elöregedett és ideges városi kulturákat s ez adja a szociális nevelés számára a legalkalmasabb tere-numot. Ez a kertváros, amilyen külföldön már sok van, sőt nálunk is Debrecenben. S kezdik szeretni a kertet és virágokat a fővárosiak is, „ez az örökké fészkeket cserélő túzok.“ (I. 154.) Egy okos nevelési rendszernek kiegészítő része lesz az állatok szeretete is, mert a mai anthropocentrikus felfogás már elavult.

A kísérletek kimutatták, hogy balgaság az a régi felfogás, hogy a gyermeknek csapongó, élénk fantáziája van. Kimutatták, hogy a felfogás, emlékezés és tanulás egyéneként különböző s a gyerekek három típusba oszthatók. Egyik a szemével tanul, másik a fülével, a harmadiknál már mozgás is szükséges a tanuláshoz, ez ajkaival mormol, sétál vagy ír. Aztán e típusok sokfélekép keverednek. Íme egyik kulcsa az egyéniség felismerésének. *Binet* egy tárgyat vagy képet mutat fel, leírhatja impresszióikat s ebből négy típust állapít meg. Az egyik pusztán leírja, amit látott (leíró típus), a másik egységből indul ki (megfigyelő), a harmadik alanyi érzéseiről számol be, a negyedik elmélkedik, tudását fitogtatja.

Kísérlet által állapították meg a tanuláshoz azt a gazdaságosabb módját is, hogy a leckéből, versből egyszerre nagyobb részeket kell elolvasni s nem szabad kis részletekre felaprózni, mert a gondolatok logikai összefüggése így megszakad s a tanulás: hátráltatja. Egy másik eredménye a kísérletnek, hogy hosszabb és nehezebb testi meg-

erőltetés nem üdít, hanem még fokozza a fáradtság érzetét. Nem jó tehát tornaórákat a többi tárgyak közé szűrni. A napjainkban annyit vitatott koedukációt, fiuk és leányok együttes nevelését is az a kísérleti eredmény fogja napirendről levenni, hogy fiuk és leányok testi és szellemi fejlődése különböző tempóban történik s azért testi és lelki diszpozíciók bizonyos években nagy és áthidalhatatlan különbségeket mutatnak s ezért az elv a fejlődés veszedelme nélkül nem valósítható meg minden életkorban. Minden tanulás alapja az érdeklődés és figyelem. Azt is kísérlet mutatja, hogy könnyebb és jobb ezt a két tényezőt ébren tartani, ha a növényt nem megnézzük, hanem szétfejtjük; ha a vadgalambot nem kitömve mutatjuk be, hanem felkeressük az erdőben, ha a hangyát nem leírjuk, hanem megfigyeljük a hangyabolyban, a fa odvában. Így a figyelem helyébe a megfigyelés, a szemlélet helyébe a munka lép. És így tovább, még van elég ilyen megállapítása.

A kísérleti pedagógia eredménye — hiszen az egész tudomány még csak 15 éves — még nem sok, mondja Nádai, „de már eddig is több bizonyossággal gazdagította a pedagógiát, mint évszázados spekulációk.“ (I. 268.) Itt a szerző igazságtalan a múlt nagy pedagógusaival szemben, akiknek érdemeit nem szükség épen kicsinyíteni, hogy a jelen törekvéseit ezzel emeljük ki. S elfogult Herbart korszakos érdemeivel és jelentőségével szemben, akiről bárhogy nyilatkozzék is a jelen, mégis meg kell állapítanunk, hogy közel egy évszázadon keresztül majdnem egyedül uralkodott a pedagógiában. Elfogult, midőn szembeállítja a jelen mozgalmait a Herbarti felfogással. Mennyivel több megértés, ész és szív, mennyivel több társadalmi expansiv erő van e mozgalmakban, „mint azokban az elszigetelt szomorú kis törekvésekben, amelyekben Németország még mindig a családi nevelés terén pocsékolja lokális erőit. A Herbarti felfogás mint egy nagy lenyüggő erő szomorú kis csiri-biri témák körül handabandáz, mikor világszerte nagy és mesés ívű átalakulások vetik előre fényüket.“ (II. 220.)

Még a művészi nevelés jelszava alatt folyó mozgalmat kell megemlítenünk, amelynek lényegét a rajztanítás terén *Liberty Tadd* foglalta rendszerbe. Abban áll, hogy nem geometriai formák, hanem mindjárt tárgyak rajzoltatásával kezdi. Pedagógiai jelentősége ez iránynak az, hogy csak arról van igazán fogalmunk, amit aprólékosan megnéztünk s csak azt nézzük meg mindenre kiterjedő figyelemmel, amit le akarunk rajzolni.

Ezt az irányt is kezdi már kiszorítani hazájában a *design*, az

olyan rajz, melynek valami gyakorlati haszna, rendeltetése van: a díszítés, a dekoráció. És már jó az az idő, midőn a lakásokat nem reprodukciókkal vagy gyöngye olajfestményekkel tömik meg, nem a múzeumokat s képtárakat fogják bújni, „ha szépségben akarnak fürdeni“, hanem a bútorokon, faldíszeken, ruhán, kézimunkában, a mindennapi élet használati tárgyain fogják élvezni az ízlés nemességét, a formák eleganciáját, a színek gyöngédségét. Ez irány jelszava: Beauty in use. (II. 26.)

A magyar pedagógiai irodalomnak értékes terméke e könyv, amely tárgyalásának könnyed, ötletes és szellemes módjával, stílusának színességével, modern gondolatkörben való mozgásával méltó és alkalmas arra, hogy nagyobbkörű olvasóközönség figyelmét felkeltse és elméjét foglalkoztassa.

Dr. Gál Kelemen.

Hammurabi törvénykönyve Most lesz tíz éve, a tudományos világot azzal a hírrel lepték meg, hogy a babyloni Susa városban a francia ásatások nagyszerű eredménnyel végződtek: fölfedezték a legrégebb törvénykönyvet. Azóta a külföldön már rendkívül sokan foglalkoztak e törvénykönyvvel. Kiadták fordításban, eredetiben és facsimilében, kísérték magyarázatokkal, tanulmányokkal, elméletekkel és minden olyan észrevétellel, ami a tudományos felfogást kielégíti.

Ámbár tudva volt, hogy a Kr. e. két és fél ezer esztendővel készült törvényeik voltak az asszyroknak és babyloniaknak, mégis forradalmi hatása volt a teljes törvény fölfedezésének, mert az eddig irányadó római és zsidó törvények ősiségét és eredetiségét kétségessé tette ugyan, de újabb anyagot, eddig nem sejtett tájékozást nyújtott e nagyszerű törvénykodex. Hazánkban is figyelembe vették. Az 1901. decemberében megtalált gyűjteményt már 1903-ban ismerteti Jausz Vilmos a Prot. Irod. Társaság újvidéki gyűlésén.

Az Erdélyi Múzeum-Egyesület jog és társadalomtudományi szakosztálya az 1909. 10 évi felolvasások rendjén jogi nézőpontból foglalkozik vele s dr. Kmoskó Mihály budapesti egyetemi tanár fordításában egész terjedelmében kiadta a szakosztály elnöke dr. Farkas Lajos lelkes buzdítására. Az a tekintélyes kötet, amely e törvényt tartalmazza, értékes felolvasásokat is közöl, melyekből kiemeljük a dr. Kmoskó Mihályét: Hammurabi és Kora, dr. Meltzl Balambérét: Hammurabi törvénykönyve jogi szempontból, dr. Bochkor Mihályét: Papyrusok és jogtörténelem. Tudományos alapon, gondos tanulmánynyal írt értekezések.

Mi az E. M. E. jogi szakosztályának hálánkat nyilvánítjuk, hogy a Hammurabi törvényét a magyar közönség közkincsévé tette. Az

értékes kötetre felhívjuk a figyelmet és a törvénykönyvet folyóiratunk keretének megfelelően röviden ismertetjük.

Először is tájékozuk magunkat. Ki volt Hammurabi? Egyik hatalmas babylonl dynasztia alapítója, aki a családja és országa dicsőségét bölcs kormányzásával és nagyszerű intézkedéseivel a késői jövőendő előtt is bámulttá tudta tenni. A dynasztia Kr. e. körülbelől 2400-ban alapítottatott. A British-Múzeumban őriznek egy cylindert, melyen rávonatkozólag ez van írva: Én vagyok Hammurabi a hatalmas király, Babylon királya, az ország alapítója, az a király, akinek cselekedetei megnyerték a Samas és Marduk szívét. Én emeltem Sippar falának tetejét földdel oly magasra, mint egy nagy hegy. Én vettem körül vízzel. A Sippar csatornáját Sipparig én ástam ki s én emeltem védőfalat melléje. Én vagyok Hammurabi, az ország alapítója, kinek cselekedetei kedvesek Samasnak és Babylon között én szereztem békés, állandó együttléteket. Én vagyok Hammurabi a Samas kedveltje, engem szeret Marduk. A mit régi idő óta egy király sem emelt királyának, én megépítettem, én azt dicsőségesen megvalósítottam uramnak Samasnak.«¹

A Hammurabi-dynasztia megalapítása körülményeit s első öt királyát ma még nem ismerjük. Minthogy évszámot nem használtak, csak megközelítő bizonyossággal mondható, hogy Hammurabi Kr. e. 2250 körül lépett trónra, s Babylon várost tette központjává.

Nem volt könnyű föladata, mert a szünetlenül vándorló kis beduin csapatok és nagyobb néptörzsek hol kívülről, hol meg belülről zaklatták a folyók vidéke királyát. Az elamitákat csak uralkodása 30. évében tudta legyőzni.²

Birodalma kiterjedését nem lehet szabatosan meghatározni. Ő is, mint a keleti uralkodók mindannyija egy város körül összpontosította birodalmát, s a hatalma erejéhez képest a többi központot meghódoltatta. Babylon előtt Larsa város, azelőtt Ur, Nippur, Eridu, Erech kezében váltakozott a hatalom.

Mindamellet, hogy Hammurabi a mai korban oly nagy tiszteletnek örvend, nem kell azt hinni, hogy ő lett volna a Kr. e. 3-ik ezer év leghatalmasabb uralkodója. Jogosuit az a föltevés, hogy a Nagy-folyók Birodalma hanyatlóban volt az ő korában. Ez is hozzájárult ahhoz, hogy törvények védelme alá helyezze s így bi. tosítsa fönnállását. Babylon föltűnően hosszú ideig a szerencse kedveltje volt, mert 2400-tól 529-ig fönnmaradt. Ekkor a persák kezébe került, s új korszaka kezdődött.

¹ Idézi Hastings Dictionary of the Bible V. K.

² Ism. mű 25. l.

A keleti birodalmakat theokratikus abszolútizmus szerint kormányozták. A vezető városoknak nemcsak főistenök, hanem panthenjok volt. A főváros főistene, az uralkodó nemzet főistenévé lett, de a többi városok is híven őrizték a maguk istenét, isteneik templomát, szentélyeit, oltárait.

A Hammurabi dynastia főistene Marduk volt, de mellette és körülötte megvolt helyök a többi isteneknek is. Anu Istent magasztosnak mondja a Hammurabi-törvény bevezetése. Illil Isten az ég és föld ura, Hammurabi a pásztor, meghívottja Illil Istennek. De ezek az istenek az ország végzetének, Marduk istennek adák át a népek összességének uralmát. Marduk Hammurabit tette nagygyá, dicsővé. A törvénykönyv bevezetése áradozó dicsőítéssel zeng el minden szépet és nagyot róla: aki csőstől ontója a jólétnek és bővelkedésnek, tökéletesítője minden néven nevezhető dolognak.

A zárszó is áradozó dicsőítésekben ömleng Hammurabiról, aki tehetséges, tökéletes király. Az ótestamentum prófétája a Jahveh szájába adja a szót: Én vagyok a te istened. Én angyalt bocsátok el teelőtted (Ez. 20₂, 23₂₀). A papi törvényben is Jahveh szól: Én vagyok Jahveh, a ti Istenetek. Az én végzéseim szerint cselekedjete, az én rendtartásaimat tartsátok meg. (Lev. 18₂, 4.) A Hammurabi-törvény szerkesztője királyának hizeleg és nem istenének Marduknak, bizonnal azért, mert maga a király így kívánta: Hammurabi a tökéletes király vagyok én; király, aki a királyok között hatalmas vagyok én. Az én nagyszerű szavaimnak, intézkedéseimnek nincsen párja.

Megérdemelte a dicsőítést, mert valóban nagy volt. Hasonló körülmények között a héber historikus sem sajnálja a dicsérő szót a királytól: Josiás az új törvény kihirdetője »kedves dolgot cselekedett a Jahveh szemei előtt. Nem is volt hozzá hasonló király őelőtte, aki úgy mégtért volna Jahvéhez (2 Kir. 22.).

Hammurabi a törvényt uralkodása vége felé adatta ki, vésette kőbe a 22—31 évek valamelyikében. Kmoskó, a törvény magyar fordítója azt hiszi, hogy két példányban volt elkészítve. A régebbi elveszett, az újabbat találták meg Susában.

A törvény keletkezése emlékeztet a Josiás király törvénykönyvére. Ez a jeles jeruzsálemi király is törvénnyel akarta megmenteni országát a pusztulástól. (Deut. 12—26, 5—11 részek.)

Ezek után ismerkedjünk meg a törvénnyel.

Diorit kőoszlopra van vésve. Az oszlop 2.25 méter magas, felső része 1.65 m., alsó 1.90 m. kerületű, tompa csúcsban végződik. De

Morgan és P. Scheil francia tudósok vezetése alatt fedezték föl Susa romjai alatt. A francia kormány fedezte a expedicio költségeit s a remek emlékkövet Párisban őrizik.

A kő felső csúcsán relief-metszet ábrázolja Samas napistent, arint átadja Hammurabinak a törvényt. A király állva fogadja. Ez alatt van a törvény párhuzamos félkörű oszlopokra osztott szövege. Az egyes oszlopok függőleges vonalakkal sorokra vannak osztva s felülről lefelé haladó írásjelekkel tele vannak írva. Eredetileg 23 félkör volt, de az alsó hetet az elamita hódító levakartatta.

Az oszlop Sippar-ban volt felállítva, s onnan vitték Susaba. A törvényből több másolatot készítettek, melyekből töredékek láthatók Párisban, Londonban és Berlinben.

A törvény szövege 282 cikkből áll, melyekhez bevezetés és zárszó van illesztve s a törvények tárgyak szerint 48 szakaszra vannak osztva. Dr. Lehmann berlini tanár nyolc főcsoportra vonja össze. Szerinte 1—25 kihágásokat és büntetéseket, 26—41 a hűbéreseket, 42—65 a földmivelést tárgyazza, a 66—99 ki van törölve, 100—119 és 120—126 a kereskedelem körébe eső intézkedéseket, 127—192 a családi és örökösödési szabályokat, függetlenül a 193—195, hetedik csoport 196—227 a lex talionis (szemet szemért) s végül 228—282 ügyleteket, fizetésrendezést tartalmaz.

A magyar kiadás, igen helyesen, felosztja szakaszokra (48) és ellátja tárgyak szerint, fő és alcímekkel. Az áttekintés és összehasonlítás nagyon könnyűvé van téve. Jogi szempontból dr. Meltzl Balambér tanulmánya jó segítségül szolgál.

Mi csak egy pár főbb dologra kívánunk rámutatni. Első az, hogy az életnek nagyon kicsiny értéke volt a törvényhozó előtt, mert a halálbüntetés annyira napirenden van, mint ma az elzárás. Példa okáért egy pár adat: Aki gyilkossággal vádol, de be nem bizonyítja »ölessék meg.« A főbenjáró bűnben tanúskodó, ha nem tud bizonyítani, megöleendő. Aki tanúk nélkül vásárol lopott holmit, mint tolvaj »ölessék meg.« Aki gyermeket lop, rabszolgát elvisz, elrejt, »ölessék meg.« A házba betörő, rabló, égés alkalmával lopó a helyszínen ölessék meg. Ha a korcsmárosnő a gonosztevőket elrejt, ha a papnő korcsmát nyit, »ölessék meg«. A vérfertőzés is halálbüntetést von maga után.

Ha a dajka kezében a gyermek meghal, vagy más gyermeket dajkál: mellét vágják le.

Ha a gyermek apját megüti, kezét vágják le (195. §.) Ha valaki másnak a szemét kioltja, szemét oltják ki. (196. §.)

Lényeges különbséget tesz a szabad, a rabszolga és felszabadult büntetése között.

Csak illusztrálás okáért soroltuk föl ezeket az adatokat. A kor szelleme, fölfogása, jelleme és erköcse nyilvánul meg bennök.

Az 1500—1800 évvel később készült első héber törvénykönyv büntetése semmivel sem szelidebb: Ha valaki úgy ver meg valakit, hogy meghal, halállal lakoljon. Aki megveri atyját vagy anyját, és aki szidalmazza atyját vagy anyját, halállal lakoljon.

Szemet szemért, kezet kezért, lábat lábért. Égetést égetésért, sebet sebért. (Ex. 21—22.) Ugyanezt a büntetést alkalmazza 200, sőt 400 év múlva is a héber törvény, (Den. 19₂₁. Lev. 24₂₀.) Kiváló figyelmet érdemel, hogy az utolsó idézetben, tehát a legkésőbbi törvényben a törés is föl van sorolva, mint halállal büntetendő cselekmény, éppen mint H. törvényében (197. §): ha valaki másnak csontját töri el, csontját törjék el.

E helyen jegyezzük meg, hogy az u. n. Mózesi törvények polgári büntető intézkedései, mint a felsorolt példák bizonyítják, teljes összhangzásban vannak a H. törvényével. Lehet ezt a szükség szüleményének magyarázni, de sokkal valószínűbb, hogy a H. törvény közvetlen befolyással volt Izraelre, éppen úgy, mint Babylonia vallása is.

A két törvény között a formai eltérés föltűnően nagy, mert az Izrael törvényeit mindig a Jahveh-egyisten hívei kodifikálták, tehát a vallás uralkodott minden fölött. A theokratia az Isten nevében, az Istenért rendezett be mindent. De a fokozatos haladás szembeötlő. Először a természeti élet követelményeit elégítik ki s csak azután a lelkiét. Először a földi élet, azután a mennyei. Minél gyengébb lábon áll az Istenben való hit, annél több tere van a polgári és természeti élet jogainak.¹

A Hammurabi törvényei egy hata!mas király erős szervezetű államához viszonyulnak. Az igazságszolgáltatás az apró részletekre is kiterjed. A magánvagyon és a személyek biztonsága kiváló figyelemben részesül. A birtokviszony a földművelés nagyarányú előhaladására mutat.

Érdekes, hogy a nőnek is van vagyonképessége. A mit férjével egybekelése után szereznek, kettéosztják (176. §.); ha özvegyen marad, férje vagyonából oly részt kap, mint egy gyermek. (172.) De a nő mégis alárendeltje a férfinak, mert ez több nőt is vehet. A férfi elbocsáthatja nejét, de gyermekei eltartásáról a férjnek gondoskodnia kell, s ha a nő felnevelte, a fiukkal egyenlő részt kap. A férj a nőt pénzen vásárolhatja, s ha elbocsátja a vételárt kifizeti s a hozományt visszaadja.

¹ (V. ö. „Az idegen istenek“ K. M. 1911. 1. sz.)

A házassággal kapcsolatban számos oly intézkedést tartalmaz, amelyek jogtörténelmi, humanus és erkölcsi nézőpontból is méltók a megfigyelésre.

A törvény hódol a keleti szokásoknak egyebek mellett abban is, hogy a papnőket nemcsak elismeri, hanem helyzetüket szabályozza. A 110. §. szerint »a szentelt hölgy, papnő, zárdában lakik, de lakhatik azonkívül is.

Az »istennek szentelt leány gyermek« cím alá foglalja a fordító a 178—182 §§. Ezek intézkednek: az istennek szentelt nő, papnő avagy kéjhölgy jogairól és viszonyáról. A keleti templomok környéke, a városok és a királyok udvara is bőven el volt látva ilyen hölgyekkel. A H. törvény a természet- és vagyonjog alapján foglalkozik velök. Nem így az ó testamentom. Ez a szenthely és a Jahveh-kultusz veszedelmét látja benne s különösen a próféták igen élesen kikelnek ellenök s mindazok ellen, akik velök és miattok a szent helyeket megfertőzik. (Hos. 4.₁₄.) A veszedelem főleg onnan származott, hogy felszentelt aszszonyoknak nevezték, s ezen a címen a templom körül végezték üzemleiket mint »vallásos szabadszemélyek.«

A bevezetés és a zárszó theologiai nézőpontból rendkívül értekes. Az istenek egész seregével áll viszonyban a nagy király. Ő, akinek hatalma kiterjed a nagy és kis városokra s mindenre, ami az égtől és földtől várható, a törvény kibocsátása megokolásában előadja, miként kapott megbízást az istenektől, s főképen Marduktól. A befejezésben, biztosítani akarván törvénye fönmaradását és megtartását, ugyanazokhoz az istenekhez és istennőkhez, mintegy tizenöthöz fordul, hogy ezeket a jogszerű ítéleteket, melyeket Hammurabi, a tehetséges király érvényre emelt, az országgal valódi gyógyírt és jóra való kormányzást fogadtasson el.

Ezuttal nem mutathatjuk be a pantheon imádott szereplőit. A főbbeknek, Marduk, Ea, Anu, Samas, Sin, Illil, Istar, Belit, Dagon nagy szerepök volt a sémi népek, tehát a héberek hitvilágában is.

Ezuttal sokkal érdekesebb lesz, ha egy pár vonással rámutatunk, mily izgatott töprengéssel fordul a nagy király az istenekhez, hogy védjék meg törvényét s írtsák ki mindazokat, akik e bölcs és jótékony intézkedéseket, melyeknek nincsen párja, »melyek fenköltek, magasztosak, nagyszerűek, a bölcsnek dicsőségére válnak«, nem tartják meg, hatályon kívül helyezik, kivakarják stb.

Átokkal sújt mindenkit akár király, akár ur, akár papi fejedelem, akár bármi néven nevezhető személy az illető.

Tizenkét átkot kér, tizenkét istentől, mert jaj lenne neki, jaj az országának, ha ezek a kitűnő intézkedések megsemmisítettének. A nagy király nem bízik népében, még kevésbé utódaiban. Jól tudta, hogy nem biztos a trónok szilárdsága, mindamellett is, hogy »Marduk istennek, a népek összességének uralmát átadák. A világtájak között hatalmassá tették, Babel magasztos nevét kiejtették, benne örök királyságot, melynek miként az ég és a föld, erőssen megalapozvák alapjai, alapítottak számára.« Jól tudta, hogy az ellenség elsöpörheti mindamellett is, hogy ezt hirdeti: »nincs vetélytársa «

Az átok a babonás hitre támaszkodik, s a félelem uralma alatt sokszor nagyobb hatalma van a halálnál. Ami ma királyi szentesítés, az régen átok volt. Nagyon jól ismeri ezt a rendszert a biblia is. Juda királya, Józsiás 623-ben törvényt ad népének, de nem elégszik meg az ünnepélyes kihirdetéssel, megtoldja az átok súlyával is.

A Deut. 27. 28 r. meglepő példáját tartalmazzák természetesen nem a földi, hanem az égi király törvényszentesítő áldásainak és átkainak. Egy későbbi törvényhozó avagy végrehajtó hasonlót szerkesztett. Ezt a Zsoltárok gyűjteményébe illesztették be, s bibliánkban a 109-ik Zsoltár őrzi. Szembeállítjuk a Hammurabi és a biblia áldásait és átkait:

Hammurabi áldásai.

Ha az illető szavaimra, melyeket emlékövemre irtam, ügyel, ítéletemet el nem törli, szavaimat hatályon kívül nem helyezi, szobromat meg nem másítja, az ilyen ember, akárcsak magam, az igazságosság királya, annak botját a napisten hosszabítsa meg, népét pedig az igazságban vezérelje.

Hammurabi átkai.

A jólét otthonát kerestem számokra, fényt derítettem reájok, a harcoknak véget vetettem, az ország testével jót tettem. Ha átkaimat semmibe sem veszi, Sin isten súlyos büntetést, nagy bűnhödést rójjon reá.

Uralkodási idejének napjait, hónapjait, éveit kínok és könnyek között fejezze be.

Józsiás király áldásai.

Deut. 28. 1. 2. (Mózes 5 k. 28).

Ha pedig szorgalmasan hallgatsz a Jahvehnek, a te istenednek szavára és megtartod és teljesíted minden ő parancsolatát, amelyeket én parancsolok ma néked, akkor e földnek minden népénél feljebbvalóvá tesz téged a Jahveh, a te Istened. És reád szállanak mind ez áldások és megteljesednek rajtad, ha hallgatsz Jahvehnek, a te istenednek szavára.

A zsoltáriró átkai.

109. zsoltár. 4—6.

Szeretetemért ellenkeznek velem, én pedig imádkozom. Rosszul fizetnek nekem a jóért és gyűlölséggel az én szeretémért. Jahveh állíts fölébe gonoszt és vádló álljon az ő jobbkeze fölül.

8. v. Életének napjai kevesek legyenek és a hivatalát más foglalja el.

Hammurabi átkai.

Nintu istennő gyermekeit ragadja el, névhez jutni ne engedje és népei körében emberi magzatot ne alkosson.

Ramman Isten országát éhséggel, drágasággal tegye tönkre.

Az ég és föld nagy istenei, az *Annunaki* valamennyien őt magát, magzatát, országát, katonáit és hadseregét vészthozó átokkal átkozzák meg.

Inanna istenasszony nagy haragjában királyságát átkozza meg, jöttemeit rosszakká változtassa, fegyverét törje össze, zavart és lázadást fámasszon ellene, vitézeit verje le, vérüket a földdel itassa fel, vitézei holttestének halmazát hányja szét, hadserege kegyelmet ne kapjon, őt magát ellenei kezébe szolgáltassa ki, hogy ellenségei kezébe megkötözve vezessék.

Illil isten megmásíthatatlan szájával átkot mondjon rá s az gyorsan érje utól.

Nin - Karra - sa istennő, *Anue* leánya, javam elrendelője nehéz betegséget, gonosz gyöngeséget, beteg gyógyíthatatlan sebet, amelynek velejét az orvos föl nem ismeri, bekötéssel el nem állítja, mely mint a halál harapása, ki nem írható, bocsásson testére s amíg élete ki nem alszik, elveszett férfiéréjét sirassa.

Ea isten fülét és bölcsességét vegye el és feledésre változtassa, folyóit forrásaiknál dugaszolja el, országában gabonát, népének életét, teremni ne engedjen.

A zsoltáriró és Józsiás király átkai.

9. 10. 13. Fiai legyenek árvákká, felesége pedig özvegygő. Bujdossanak az ő fiai és kolduljanak és elpusztult helyeiktől távol keressenek eledelet. Vessen ki az ő maradéka.

11. v. Foglalja el minden jószágát az uzsorás és idegenek ragadozzák el szerzeményét.

12. v. Ne legyen neki, aki kegyelmet mutasson iránta és ne legyen, aki könyörüljön az ő árváin.

13. v. Atyáinak álnoksága emlékezetben legyen a Jahveh előtt és anyjának bűne el ne töröltessék. Mindenkor a Jahveh előtt legyenek és emlékezetők vessen ki a földről.

Még közelebb áll ehhez a Józsiás átka Deu. 28. ²⁶ ²⁷. Eledele lesz a te holttested az ég minden madarának, a föld vadainak . . . Elynomott és kifosztott leszsz minden időben és nem lesz aki megszabadítson.

17. Mivel hogy szerette az átkot, érje el őt és mivel nem volt kedve az áldáshoz, távozzék el tőle.

Deut. 28. ²⁰—²² ³⁵*

Bocsát reád a Jahveh átkot, bomlást, romlást mindenben . . . Hozzáragasztja a döghalált. Megver száraz betegséggel, hidegleléssel, gyúlasztó és izzasztó betegséggel . . . míg nem elveszesz. Megver gonosz kelésekkel a te térdeiden és combjaidon, amelyekből ki nem gyógyíthatatol talpadtól fogva koponyádig.

Deu. 28. ³³ ³⁸ ³⁹*

A te földednek gyümölcsét és minden fáradságos szerzeményét oly nép emészt fel, amelyet nem ismerél. Sok magot viszesz ki a mezőre, de keveset takarsz be, mert felémésztí a sáska.

A Hammurabi törvénye és a Jozsiás törvénye, melynek bár későbbi időből, nevezetes kiegészítője a 109-ik zsoltár, egy célt szolgálnak szörnyű átkaikkal: a Hammurabi király s illetőleg az ég királya Jahveh törvényét. Mindkettő megkísérelte kecsegtető ígérettel, áldással érni el a célt, de félték a sikertől, s ezért kiöntötték búsulások és igazságot érező keblök haragjának lánvját, mert nem elég a törvény szigora ha nincsen ki végrehajtsa, és nem elég a törvény és a végrehajtó ma, ha eltöröltetik holnap, vagy azután, amikor a törvényhozó nincsen botja mellett. Az átok nem kezdődött Hammurabival és nem végződött Jozsiással. Pál apostol is ismerte és alkalmazta. A kereszténység nem-hogy szelidítette volna, hanem tovább fokozta. Az Athanaziusi hitvallás sokszor ismételi. Egyik legműveltebb nemzet hivatalos egyháza, az anglikán egyház a 39. cikkben ma is szórja mindazokra, akik nem azt vallják. Vagyis tehát ami réginek látszik új, s ami új, az is régi.

Dr. Boros György.

Borbély György és Borbély Sándor: Nyelvünk védelme.

Gyomlálás a magyar nyelv kertjében. Vác, 1910. 204 l. Ára 1 kor.

Az igazság is csak olyan, mint az apró pénz: baj, ha kevés, bosszantó, ha sok, s csak éppen elég nincs soha belőle. A barbarizmusok elleni riadóval is így vagyunk. Brassai bácsiról, a legendás élő tilalomfáról nem is szólva, az idén negyven éve már, hogy a Szarvas Gábor-féle orthologia rendszeres hadjáratot vezet a magyar nyelv kertjében fölburjánzó gyom ellen. Fegyverek eltompultak, fülek bedugultak az örökös harci zajtól, csak éppen a burján nagy része tenyészik vígan tovább. Ámde azért ki merné azt állítani, hogy fölösleges a további küzdelem?! Ennek a harcnak sohasem lesz vége. Legfeljebb csak a „csalhatatlan nyelvérzékre“ való hangos hivatkozás lesz hovatovább mind csendesebb hangú s a harctér tolódik el lassanként a nyelvészet birodalmából a stilisztika országába. A Borbély testvérek könyve féllábbal már ott is van. Könyvük mindenképpen derék munka, nem afféle mondva csinált vásári portéka, hanem egy tanulságos lap, egy fejezet abból a lelkes munkából és harcból, amit ez a két örökké izzó tűzű aranyosszéki székely testvér folytat a magyar nemzeti lélekre ránehezedő közöny, tudatlanság és rosszakarat ellen. Nem a szaktudósokhoz szólnak benne s azért se teljességre, se rendszerességre, se tudóskodó alaposágra nem törekszenek. Ám azért sok olyan finom megfigyelésük van, aminek a szakirodalom is hasznát veszi (V. ö. a *zengd és zengjed*, — *mint — als*, — *a körmondát*, — *ki nyújtotta*

a pálinkát? — *szépen lakik,* — *jő-megy* stb. című cikkeket.) Hangjuk sem a száraz, unalmas, nagyképű értekezés hangja. Attikai só van bennük: elevenség, ötlet és humor. Mutatóul álljon itt két kis apróság:

1. „*Jelen!* — A német *hier* s a magyar *jelen* kérdésében nagy csaták is folytak a papiroson. Iskolákban és kaszárnyákban névsor-olvasáskor van szerepük ezeknek. Az a különbség köztük, hogy a *hier* németül van mondva és a *jelen* — nincs magyarul. Sok dolognak nem is tudjuk okát adni, csak úgy tartjuk, hisszük és állítjuk. A *jelen* magyartalanságára azonban felhozok egy példát. Hazajön az első elemi osztályos fiam s rám szól: „Édes-apám, tudja-é, mit teszen — *jelen*?” — „Nem tudom én, fiam, honnan tudnám?!“ — „Én tudom, — mondja a gyermek — azt teszi, hogy *itt* vagyok“.

2. *Szárnyast vesz magához.* Régen Krisztus Urunk megmosta tanítványainak a lábát. Ma az emberek nem mossák meg lábukat, hanem: *lábvizet vesznek.* Nem tudom, hogy vásárolják-é, vagy megisszák. Mert a következő példa szerint meg is ihatják. — Én pl. szeretem és meg is eszem a tyúkhúst. De vannak, akik: *szárnyast vesznek magukhoz.* Mindenki láthatja ebből, hogy melyik a helyes beszéd.”

P. M.

Az országos ág. hitv. ev. tanáregyesület évkönyve az 1909. 10. évről Gömörly János titkár szerkesztésében 1910 május 17. és 18-án Nyiregyházán tartott harmadik közgyűlés lefolyását adja. Az egyesületnek vannak főiskolai, középiskolai, tanítóképző-intézeti és polgári iskolai szakosztályai. Sok érdekes kérdést tárgyaltak, melyek közül kiemeljük, hogy dr. Vietórisz I. Luther énekének magyar fordításairól, Ludmann és Pröhle a klasszikus nyelvek tanításának korlátozásáról, dr. Vitális I. a földrajztanítás reformjáról értekeztek. A ref. és az ág. ev. tanáregyesület közös felterjesztést intéztek a vallás- és közoktatási miniszterhez, amely arra kéri az oktatásügyi kormányt, hogy az 1906. évi fizetésrendezési szabályzatban kimondott és megvalósított az az elv, amely az állami és nem állami középiskolák tanítószemélyzetét, mint azonos munkát teljesítőt, egyenlő anyagi ellátásban részesíti, ne szenvedjen csorbát az 1909. évi költségvetésben, amely az államiak statusrendezését megkezdette, de a nem állami tanárok fizetésrendezésére semmi intézkedést nem tett.

A kérdés ma már más stádiumban van, de a rendezésnek most tervben levő módja sem nyújt elég megnyugtatót a nem állami tanárookra nézve.

Az évkönyv hű képet nyújt arról a munkásságról, mely az ág. ev. tanáregyesület kebelében foly.

KÜLÖNFÉLÉK.

A Borromaei enciklika. Gróf Majláth erdélyi róm. kath. püspök az erdélyi római kath. státusnak 1910 nov. 17-én tartott közgyűlésén elnöki megnyitó beszédében foglalkozván ez enciklikával, azt a nézetét fejezte ki, hogy „az a felháborodás, melyet ez enciklikának történeti vonatkozásai protestáns testvéreinkben keltek, nézetem szerint onnan ered, hogy a levelet figyelemmel kevesen olvasták s akik olvasták, annak célzatát alaposan félreértették“. Nem tudja feltenni a pápáról, hogy akár történelmi reminiscenciákkal, akár erős kifejezésekkel a mostan élő protestánsokat sérteni akarta volna. Épen azért elhatározta, hogy az enciklikának hiteles magyar szövegét megküldi „protestáns testvéreinknek“.

Ez a hiteles magyar szöveg van előttünk, melyből a következőkben közöljük azokat a részeket, (az egész közlésére nincs terünk) amelyek minket protestánsokat közelebből érintenek, megítélésüket olvasó közönségünkre bízva:

„Istennek ez a csodálatos gondviselő munkája, amelyet az Anyaszentegyház által teljesít a lelkek üdvösségére, kiválóképpen megnyilatkozott abban a zord korszakban is, amikor minden jóknak vigasztalására élt és apostolkodott Borromaei Szent Károly.

Az önzés akkoriban (Borromaei Szent Károly idejében) szinte hallatlan mértékig emelkedett, az *üdvözítő igazság ismerete megrendült, sőt teljesen elhomályosult, az igazság a sokféle hamis tanítással szakadatlan harcban állott s úgy látszott, hogy az emberi társadalom, amely egyre süllyedt, végzetes balsors felé rohan.* Ilyen viszonyok között *gőgös lelkű és forradalmi észjárással terhelt emberek* is támadtak, olyanok, akiket már Szent Pál apostol is a Krisztus keresztje ellenségeinek nevez, mert *csak a földi dolgokat hajhásszák s mert istenük a has.* Ezek nem az erkölcsök javítására fordítottak gondot, hanem a *szent hit igazságait akarták az emberek szívéből kiirtani; összezavarták az emberek tudását a jóról és a rosszról,* maguknak is másoknak is széles utat törtek az *élet szabadsága felé;* az Anyaszentegyház tekintélyét és vezető hatalmát megvetették s a *népet leigázó, züllött uralkodó módja szerint alkotmányát, szokásait, igazságát, élete rendjét kiirtani törekedtek.* Sőt ama képmutatók szokása szerint, akiket az Úr így fenyeget: *Jaj nektek, akik a rosszat jónak mondjátok s a jót rossznak, az erkölcsöknek*